RUH SAĞLIĞINI ÖNEMSE

SOSYAL HAKLARA YATIRIM YAP

European Mental Health Week | 19-25 MAY 2025

#EuropeanMentalHealthWeek

Politika Özeti

Ruhsal açıdan sağlıklı ve güçlü toplumlar için Avrupa Sosyal Haklar Bildirgesini bir araç olarak kullanmak

Mental Health Europe

İçindekiler

Giriş 2
Ruh sağlığı konusunda daha geniş bir anlayış 2
AB politikalarında ruh sağlığı 2
Ruh sağlığını teşvik eden sosyal politikaların kazan-kazanı 3
İyi bir ruh sağlığının faydaları sağlık sektörünün ötesine geçer 3
Ruh sağlığının faydaları bireyin ötesine geçer 4
Avrupa Sosyal Haklar Bildirgesi ve ruh sağlığı 5
Bildirge'de yer alan sosyal haklar 5
Sosyal haklar ve iyi bir ruh sağlığına sahip olma hakkı arasındaki bağlantılar 6
Fırsat eşitliği ve işgücü piyasasına erişim 6
Adil çalışma koşulları 7
Sosyal koruma ve içerme 8
Sonuçlar ve öneriler 9
AB'ye Tavsiyeler 10
Üye Devletlere Tavsiyeler 12
Kaynaklar 13

YASAL UYARI: BU BELGE İNGİLİZCE'DEN MAKİNE ÇEVİRİSİ YAZILIMI KULLANILARAK ÇEVRİLMİŞTİR; BU NEDENLE ÇEVİRİNİN DOĞRULUĞU GARANTİ EDİLMEZ.

Giriş

Ruh sağlığı konusunda daha geniş bir anlayış

Son kırk yıldır Mental Health Europe, **ruh sağlığına yönelik** eski biyomedikal anlayıştan **psikososyal yaklaşıma** doğru gerçek bir değişimin savunuculuğunu yapmaktadır. Biyomedikal yaklaşım, ruh sağlığı sorunlarının temelde nörobiyolojik faktörlerden kaynaklandığını düşünmekte, hastalığa odaklanmakta ve temelde tıbbi ve farmakolojik olan ve genellikle pasif bir konumda olan bireylere dayatılan tedavi biçimlerini teşvik etmektedir. Zihinsel bozukluğa ve kişinin ne yapamayacağına vurgu yapar. Bu anlayış çoğu zaman ruh sağlığı sorunları olan kişilerin topluma katkıda bulunamayacak kadar önemsiz veya yetersiz olarak görülmesine yol açmıştır. Bu kişiler önleme veya iyileşme olasılığı çok az olan veya hiç olmayan bir sorun, yük veya tehlike olarak görülürler.

Buna karşılık, ruh sağlığına yönelik psikososyal yaklaşım, yaşam boyunca çeşitli yaşam olayları ve geçiş dönemlerine ek olarak **ruh sağlığının daha geniş sosyal, ekonomik ve çevresel faktörler tarafından çok güçlü** bir **şekilde şekillendirildiğini** kabul eder. Yaşamımız boyunca bu bireysel, sosyal ve yapısal belirleyiciler (sosyal desteğin varlığı veya yokluğu, toplumla bağlılık, güvenli yaşam ortamları, istihdam, eğitim, ayrımcılık ve şiddetten uzak olma ve ekonomik kaynaklara erişim) birikerek ruh sağlığımızı korumak veya zayıflatmak için etkileşime girebilir ve koruyucu veya risk faktörleri olarak hareket edebilir.

Aşırı yoksulluk ve insan hakları Özel Raportörü Olivier De Schutter'in de belirttiği gibi, ruh sağlığına psikososyal ***yaklaşım, toplumlarımızın sosyal, ekonomik ve politik yönlerine bakarak yapısal müdahaleler*** *gerektirirken*, ***biyomedikal yaklaşım - bireye odaklanarak - daha sistemik çözümlerden uzaklaşmaktadır***.[1]

Ruh sağlığı ve bunun sosyo-ekonomik ve çevresel belirleyicilerine ilişkin kapsamlı bir anlayış, ruh sağlığını korumak ve iyileştirmek için **tüm politikalarda ruh sağlığı yaklaşımını** gerekli görmektedir. Böyle bir yaklaşımda, teşvik ve önlemeye güçlü bir şekilde odaklanılarak**, sağlık sektörü içinde ve ötesinde** ruh sağlığını ele almak için eylemler gerçekleştirilir. Farklı alanlardaki politikalar (eğitim, çocuk koruma, istihdam, gelir, barınma, kültür, çevre, sosyal koruma ve daha fazlası gibi) koruyucu faktörleri güçlendirerek ve ruh sağlığı sorunları için risk faktörlerini azaltarak ruh sağlığını olumlu yönde etkileyebilir. Tersine, yeterli politika hükümlerinin olmaması veya politikalarda yapılan değişiklikler (örneğin, kemer sıkma önlemleri veya gelir desteği politikalarının azaltılması) ruh sağlığını ve refahı olumsuz etkileyebilir). [2]

AB politikalarında ruh sağlığı

Haziran 2023'te Avrupa Komisyonu, ruh sağlığına yönelik kapsamlı bir yaklaşıma dair bir Tebliğ yayınladı. Bu Tebliğ, ruh sağlığını fiziksel sağlıkla aynı düzeye getirmeyi ve hiç kimsenin

[1] *"Ruh sağlığının belirleyicilerini kavramsallaştırmak, toplumda ve sağlık sektörünün dışında yapısal müdahaleler gerektiren ilişkilere ve sosyal bağlantılara odaklanmayı gerektirir. Ruh sağlığı eşitsizliklerinin açıklaması biyolojik ve bireysel olanın ötesinde sosyal, ekonomik ve politik olana kadar uzanmaktadır". Olivier De Schutter, Aşırı Yoksulluk ve İnsan Hakları Özel Raportörü*

[2] Ortak Açıklama Tüm Politikalarda Ruh Sağlığı Tematik Ağı

geride bırakılmamasını hedeflemektedir.Tebliğ, Avrupa Sağlık Birliği yapısına yeni bir yapıtaşı ekleyerek, hiçbir Üye Devletin tek başına etkili bir şekilde üstesinden gelemeyeceği zorlukların ele alınması için kolektif eylemin aciliyetini vurgulamaktadır. Tebliğ, AB düzeyinde ruh sağlığına yönelik kapsamlı, önleme odaklı ve çok paydaşlı bir yaklaşım için yeni bir başlangıca işaret etmektedir. **Avrupa Birliği'nin ruh sağlığını ele alan bir stratejisi bulunmasa da ruh sağlığına psikososyal yaklaşım çağrımız duyuldu ve daha geniş belirleyicilerin ruh sağlığımız üzerindeki etkisi AB düzeyinde daha fazla kabul görmeye başladı**.

Mental Health Europe, Avrupa Ruh Sağlığı Stratejisi için çağrıda bulunmaya devam ederken[3] bu dokümanda, **ruh sağlığının sosyo-ekonomik belirleyicileri konusunda harekete geçmek için mevcut AB politika çerçevesinin nasıl kullanılacağına** odaklanmak istiyor. Sosyal politikalar ve ruh sağlığı arasındaki yakın bağlantılar göz önüne alındığında, 2017 yılında AB tarafından güçlü bir Sosyal Avrupa için bir rehber görevi görmesi amacıyla ortaya konulan **Avrupa Sosyal Haklar bildirgesinin** (EPSR**), Avrupa Sağlık Birliği'nin merkezinde yer** alması gerektiğini savunuyoruz. Bu özet, yeni EPSR Eylem Planının, tüm politikalarda ruh sağlığı yaklaşımını izleyerek Avrupa Birliği'nde ruh sağlığını iyileştirmek için nasıl bir katalizör görevi görebileceğini ön plana çıkarmayı ve bir sonraki Eylem Planını bilgilendirmeyi amaçlamaktadır.

Ruh sağlığını teşvik eden sosyal politikaların kazan-kazanı

İyi bir ruh sağlığının faydaları sağlık sektörünün ötesine geçer

Sağlık dışındaki sektörlerde iyi bir ruh sağlığının teşvik edilmesinin, hem sağlık hem de sağlık dışı politika alanlarında olumlu sonuçlar doğuran **kazan-kazan durumları** yarattığı iyi bilinmektedir. Örneğin, kapsamlı okul temelli ruh sağlığı ve psikososyal destek, EPSR İlke 1 kapsamındaki hedefleri güçlendirerek akademik başarının artmasına, okulda kalma süresinin uzamasına ve öğrencilerin risk alma davranışlarının azalmasına yol açabilir.[4] İnformal bakıcıların ruh sağlığını desteklemek, bakım sunmaya sürekli hazır olmalarını sağlamak için çok önemlidir ve Avrupa uzun vadeli bakım sistemlerini sürdürülebilir kılmak için kilit bir eylemdir (EPSR İlke 18).[5] Housing First[6] gibi müdahaleler, konut güvenliği (EPSR İlke 19) ve kalitesinin sağlanmasının insanların ruh sağlığı üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu göstermektedir. Konut politikaları, ruh sağlığı üzerindeki etkiyi göz önünde bulundurmalı ve hassas durumdaki kişilere esnek ve uyarlanmış çözümler sunmalıdır. İşyerinde daha yüksek düzeyde ruh sağlığının teşvik edilmesiyle verimlilik kaybında önemli azalmalar sağlanabileceği gösterilmiştir.[7] Ruh sağlığının şehir planlaması gibi alanlara entegre edilmesi, örneğin yeşil alanlara yatırım yapılması, kamu bakım bütçelerinde tasarruf sağlar. [8]

[3] Ortak Açıklama Ruh sağlığı konusunda verilen sözlerin yerine getirilmesi ve taahhütlerin yerine getirilmesi, 2024 Dünya Ruh Sağlığı Günü https://www.mentalhealtheurope.org/joint-statement-deliver-on-promises-and-honour-commitments-on-mental-health/
[4] UNICEF, Okullarda ve öğrenme ortamlarında ruh sağlığının teşvik edilmesi ve korunması.pdf
[5] WELL CARE Projesi, Mevzuat, politikalar, bakım çerçeveleri ve finansman programlarının analizine ilişkin rapor Ekim 2024, https://wellcare-project.eu/wp-content/uploads/2024/10/WellCare-D4.1.pdf
[6]Housing First, Nicholas Pleace Avrupa Evsizlik Gözlemevi-
[7] Ziggi Ivan Santini, Lau Caspar Thygesen, Ai Koyanagi, Sarah Stewart-Brown, Charlotte Meilstrup, Line Nielsen, Kim Rose Olsen, Michael Birkjær, David McDaid, Vibeke Koushede, Ola Ekholm, Ruhsal esenlik ekonomisi: Danimarka'da işyerinde hastalık nedeniyle devamsızlık nedeniyle ilişkili üretkenlik maliyetlerini tahmin eden ileriye dönük bir çalışma, Mental Health & Prevention, Cilt 28, 2022, https://doi.org/10.1016/j.mhp.2022.200247.
[8] https://www.isglobal.org/en/-/mental-health-and-the-environment

DSÖ'nün de vurguladığı gibi, sosyal ve yapısal düzeylerdeki ruh sağlığı belirleyicilerini ele almak üzere farklı işlevler ve yönetim düzeylerindeki aktörlerin yanı sıra daha geniş bir toplulukları harekete geçirmek için daha fazla işbirliğine ve ortak politikalara ihtiyaç vardır**.** Başarılı olmak için ***" tüm-hükümet ve tüm-toplum yaklaşımlarına, sektörler arası iş birliklerine ve uyumlu, ortak politikalara***" ihtiyacımız var.[9] Ancak, farklı sektörel hedefler ve çıkarlar nedeniyle bunları oluşturmak ve uygulamak zordur. DSÖ tarafından tavsiye edildiği üzere[10] , sektörler arasındaki rol ve sorumlulukların, ortak bütçeler ve hesap verebilirlik mekanizmaları ile net bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Sosyal ve yapısal belirleyiciler konusunda sektörler arası iş birliğinin kendi sektörlerinin hedeflerine nasıl fayda sağlayabileceğine ilişkin farkındalığın kamu çalışanları arasında artırılması gerekmektedir. [11]

Ruh sağlığının faydaları bireyin ötesine geçer

"AB'de verimlilik artışının azalması ve AB'nin rekabet gücünü olumsuz etkileyen işgücü ve beceri eksikliklerinin devam etmesi karşısında, iyi tasarlanmış sosyal reformların ve yatırımların, beşerî sermayeyi geliştirerek, hem verimlilik kazanımlarını ve işgücü arzını arttırarak hem de sosyal ilerlemeye katkıda bulunarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceğini hatırlatırız."

La Hulpe Deklarasyonu

İyi bir ruh sağlığının teşvik edilmesi her şeyden önce bir insan hakları zorunluluğudur, ancak aynı zamanda ekonomik açıdan da mantıklıdır.

Konseyin 2019 Sonuç Bildirgesinde de belirtildiği üzere, daha fazla güven, daha fazla sivil katılım ve sosyal birliktelik de dâhil olmak üzere daha fazla bireysel refahla ilişkili sosyal getiriler, daha güçlü toplam faktör verimliliği, daha fazla finansal ve siyasi istikrar ve olumsuz şoklara karşı daha fazla dayanıklılık yoluyla ekonomik büyümeye katkıda bulunur.

Dolayısıyla, *Sosyal Yapı taşı ve AB Sosyal Gündeminin Geleceği* başlıklı 2024 çalışmasında da ortaya konulduğu üzere, iyi tasarlanmış sosyal politikalar ekonomik ve sosyal getiri sağlayabilir ve sosyal yatırım bakış açısı aracılığıyla mali ve sosyal hedefleri bir araya getirebilir. Dolayısıyla "güçlü bir Sosyal Avrupa sadece vatandaşların refah ve esenliğinin değil aynı zamanda rekabetçi bir ekonominin de temelidir" ve "sosyal yatırımın önemini kabul etmemek ve kilit sosyal alanlara yatırımı ihmal etmek sadece toplumsal esenliği engellemekle kalmaz, aynı zamanda muhtemelen gelecekte daha yüksek maliyetleri de tetikler".[12]

Belçikalı Bakan Frank Vandenbroucke tarafından Belçika Dönem Başkanlığı sırasında vurgulandığı üzere[13] , "iyi organize edilmiş sosyal politikalara yapılan yatırımlar bir yükümlülük değil bir artı değer, bir maliyet değil üretken bir faktördür". Bakan'a göre "sağlık ve sağlık hizmetlerine yapılan yatırımlar insan sermayesine yapılan yatırımların en önemli örnekleridir ve sosyal yatırım kavramına dahil edilmelidir"[14] . Mental Health Europe, Belçikalı Bakanın Avrupa Sağlık Birliği ile EPSR arasında daha fazla bağlantı kurulması yönündeki çağrısını yinelemektedir.

[9] Ruh sağlığı politikası ve stratejik eylem planları hakkında rehberlik. Modül 2. Ruh sağlığı politikası ve stratejik eylem planları için temel reform alanları, direktifler, stratejiler ve eylemler, Dünya Sağlık Örgütü 2025
[10] İbidem
[11] İbidem
[12] Sosyal Sütun ve AB Sosyal Gündeminin Geleceği Avrupa İlerici Araştırmalar Vakfı, Sosyal Platform, AK Europa ve Solidar, 2024
[13] Avrupa Sağlık Birliği'nin vaadi, Frank Vandenbroucke

[14] İbidem

Avrupa Sosyal Haklar Bildirgesi ve ruh sağlığı

Bildirge'de yer alan sosyal haklar

Avrupa Sosyal Haklar Bildirgesi (EPSR), 2017 yılında Göteborg Zirvesi'nde Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon tarafından ilan edilmiştir. Temel amaç, AB'nin sosyal boyutunu yeniden öne çıkarmak, ekonomik politikaları sosyal kaygılarla yeniden dengelemek, Avrupa vatandaşlarıyla yeniden bağlantı kurmak ve aynı zamanda iş dünyası ve toplumdaki değişikliklerle ilgili temel konuları ele almaktı.

EPSR üç ana alanda 20 tematik ilke içermektedir: (1) eşit fırsatlar ve işgücü piyasasına erişim (2) adil çalışma koşulları ve (3) sosyal koruma ve içerme

Porto'daki sosyal zirve sırasında EPSR'nin ilan edilmesinden üç buçuk yıl sonra Avrupa Komisyonu, EPSR'nin 20 ilkesini eyleme dönüştürmek üzere bir eylem planı yayınladı. 2030'a kadar ulaşılması gereken üç ana hedef belirlendi: 2030'a kadar 20-64 yaş arası nüfusun en az %78'inin istihdamda olması; 2030'a kadar her yıl tüm yetişkinlerin en az %60'ının eğitime katılması; yoksulluk ya da sosyal dışlanma riski altındaki kişi sayısının en az 15 milyon azaltılması. Bu sosyal hedeflerin, politika çabalarının sonuçlara ulaşmaya odaklanmasına yardımcı olması ve Üye Devletlerde reform ve yatırım için bir teşvik görevi görmesi amaçlanmıştır.

Halihazırda EPSR üç yönlü bir yaklaşımla uygulanmaktadır. İlk olarak, uygulama stratejisi hem yasal hem de yasal olmayan tedbirlerin yanı sıra tematik eşitlik stratejilerini de kapsamaktadır. İkinci olarak, geleneksel olarak ekonomik ve mali politikalara odaklanan Avrupa Sömestri, artık sosyal ve istihdam konularıyla ilgili hususları daha iyi bir şekilde içermektedir. Son olarak, EPSR'nin uygulanması, Avrupa Sosyal Fonu-Plus (ESF+) uygulamayı destekleyen ana araç olmak üzere AB finansman mekanizmaları/araçları aracılığıyla kolaylaştırılmaktadır.

Mart 2024'te Belçika Dönem Başkanlığı, daha güçlü bir Sosyal Avrupa'ya yönelik ortak değerler ve hedefler oluşturmanın bir aracı olarak EPSR Eylem Planı'nın ikinci aşaması üzerinde çalışmayı taahhüt eden bir Kurumlar Arası Bildigesi'ni kabul etmiş olup, daha iyi ruh sağlığı konusu belgenin tamamında yer almıştır.

EPSR'nin ve Eylem Planının 2025'te yapılması planlanan gözden geçirilmesi, Avrupa'daki herkesin ruh sağlığını iyileştirmek ve kimseyi geride bırakmamak için farklı ilkelerden nasıl yararlanılabileceği üzerine düşünmek için önemli bir fırsat sunacaktır. Bir sonraki bölümde, EPSR'de yer alan sosyal hakların ruh sağlığı ile ilgili konularla nasıl iç içe geçtiğine ve sosyal haklara yatırım yapmanın Avrupa çapında nasıl daha iyi bir zihinsel sağlık sağladığına dair bazı örnekler vereceğiz.

Sosyal haklar ve iyi bir ruh sağlığına sahip olma hakkı arasındaki bağlantılar

DSÖ tarafından[15] belirtildiği üzere, ruh sağlığı temel bir insan hakları meselesidir ve sağlık hakkının hayata geçirilmesi için şarttır. Hakların karşılıklı bağımlılığı, ruh sağlığına yönelik insan hakları temelli bir yaklaşımın temel ilkesidir. Bu, iyi bir ruh sağlığının ve diğer tüm insan haklarının hayata geçirilmesinin birbiriyle bağlantılı olduğu ve birbirini güçlendirdiği anlamına gelmektedir. BM Özel Raportörünün herkesin ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkına ilişkin 2019 raporuna göre "*Olumlu ruh sağlığı ve esenliğine ulaşmak, uluslararası insan hakları hukukunda yer alan hakların tam olarak hayata geçirilmesinin bir ürünü ve buna giden bir yoldur*.[16]

Bu bölümde, EPSR'nin üç bölümünün ve bu bölümlerin altında yer alan sosyal hakların iyi bir ruh sağlığı hakkı ile nasıl bağlantılı olduğunu göreceğiz.

Fırsat eşitliği ve işgücü piyasasına erişim

EPSR'nin ilk bölümü, eğitim, öğretim ve istihdama erişimin iyileştirilmesi yoluyla, özellikle dışlanmış ve dezavantajlı durumdaki gruplar için fırsat eşitliğini ve işgücü piyasasına erişimi teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Dolayısıyla bu bölüm, ruh sağlığı için önemli risk faktörleri olan sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri azaltma misyonuyla ruh sağlığına katkıda bulunmaktadır. Haklı olarak *"Ruh sağlığı ortamları içinde ve dışında herhangi bir zeminde ayrımcılık, kötü ruh sağlığının hem nedeni hem de sonucudur*[17]

Bazı gruplar, **kesişimsel ayrımcılık** (birbirinden ayrılamayacak şekilde aynı anda işleyen ve birbiriyle etkileşim halinde olan çeşitli kişisel temeller veya özellikler/kimlikler nedeniyle gerçekleşen ayrımcılık) nedeniyle özellikle kötü ruh sağlığı yaşama riski altındadır. Bu kimlik belirteçleri veya sosyo-ekonomik koşullar ile ruh sağlığı arasındaki bağlantılar, önleyici tedbirler ve kişiye **özel destek** geliştirmek için dikkate alınmalıdır. Kasım 2024'te yayınlanan Ruh Sağlığının Belirleyicileri Olarak Irkçılık ve Ayrımcılık başlıklı bir çalışmada Mental Health Europe, ruh sağlığının belirleyicileri olarak ırkçılık ve ayrımcılığı incelemiştir.

Ruh sağlığı sorunları, psikososyal engelleri olan kişiler ve yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik, göçmenlik ve mültecilik statüsü, ırk ve etnik köken, yerlilik veya evsizlik gibi faktörler nedeniyle ayrımcılığa maruz kalan diğer kişiler özellikle daha fazla etkilenmektedir. Kaynaklara erişimleri sınırlı olduğundan veya hiç olmadığından, risk faktörlerine daha fazla maruz kalmakta ve koruyucu stratejiler uygulayamamaktadırlar. Sonuç olarak, ruhsal sağlıkları daha da tehlikeye girmektedir. [18]

Tükenmişlik ekonomisi: yoksulluk ve ruh sağlığı, Aşırı yoksulluk ve insan hakları, Özel Raportörü Raporu

[15] Ruh sağlığı politikası ve stratejik eylem planlarına ilişkin rehber. Modül 1. Giriş, rehberin amacı ve kullanımı, Dünya Sağlık Örgütü 2025
[16] Herkesin ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkı. Herkesin ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkı. Özel Raportörü Raporu, 2019, https://docs.un.org/en/A/HRC/41/34
[17] Tükenmişlik ekonomisi: yoksulluk ve ruh sağlığı, Aşırı yoksulluk ve insan hakları, Özel Raportörü Raporu, Olivier De Schutter, https://docs.un.org/en/A/79/162
[18] İbidem

Adil çalışma koşulları

EPSR'nin 2. Bölümü adil çalışma koşulları ile ilgili olup, ücretler, iş-yaşam dengesi ve işyerinde sağlık ve güvenlik gibi konuları kapsamaktadır.

Çalışmak bir işten daha fazlasıdır - hayatımızın önemli bir parçasıdır. İş, hayatımızı onurlu bir şekilde yaşamamızı sağlayacak bir gelire erişmemizi sağlamalıdır. İş aynı zamanda amaç duygumuzu, öz değerimizi ve genel ruh sağlığımızı da etkiler. Bu nedenle, ruh sağlığı ve iş, doğası gereği iç içe geçmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından *"işin tasarımında veya yönetiminde işle ilgili stres riskini artıran her şey*"[19] olarak tanımlanan işyerindeki psikososyal riskler*, iş güvenliği ve sağlığı alanındaki en zorlu konulardan* biri olarak kabul edilmektedir. [20]

Kötü iş tasarımı ve yönetimi, ev/iş taleplerinin çatışması, iş tasarımı veya iş yükü üzerinde kontrol eksikliği gibi çalışanlar için psikososyal riskler oluşturabilecek çeşitli boyutları vardır. Risk faktörlerinin yükü, bunlarla başa çıkma kapasitesinin ötesine geçtiğinde stres ortaya çıkar ve olumsuz psikolojik, fiziksel ve sosyal sonuçlara yol açar.

Bireysel düzeyde, işyerinde stres ve psikolojik zorlanmaya uzun süre maruz kalmak kaygı, depresyon ve hatta fiziksel sağlık sorunlarına yol açabilir. Ele alınmadıklarında, çalışanların refahını ve iş memnuniyetini baltalayan olumsuz bir çalışma ortamına katkıda bulunurlar ve sonuçta performansı ve bağlılığı etkilerler. Bunun toplumsal etkileri arasında sağlık masraflarının artması, sosyal hizmetlere daha fazla yük binmesi ve genel yaşam kalitesinin düşmesi yer alır. Daha büyük ölçekte, ulusal ekonomiler, çalışan nüfustaki yaygın ruh sağlığı sorunları nedeniyle azalan işgücü verimliliği ve daha düşük ekonomik çıktı yaşayabilir. Dolayısıyla, ruh sağlığını besleyen bir çalışma ortamı yaratmak sadece etik bir sorumluluk değil, aynı zamanda hem işletmeler hem de toplum için stratejik bir avantajdır.

Psikososyal riskleri ele almak için çözümlerin kurumsal yapıyla ilgili olması ve ancak bundan sonra bireye odaklanması gerekir. Başka bir deyişle, risk faktörleri dayanıklılık gibi bireysel özelliklerle bir dereceye kadar hafifletilebilir**.** Psikososyal riskleri ele almanın önceliği, stres faktörlerini tanımlamayı ve bunlarla mücadele etmeyi (bir risk değerlendirmesi ile) ve işyerinde refahı teşvik etmeyi içerir. Ancak bundan sonra, stresli durumdaki çalışanların belirlenmesi ve desteklenmesi ve stres yaşayanların desteklenmesi yoluyla bireysel düzeye odaklanılabilir.

İşyerindeki psikososyal risklerin ele alınması, uzaktan çalışma, dijitalleşme ve platform temelli çalışmanın etkisiyle işgücü piyasasında yaşanan hızlı dönüşümler nedeniyle daha da acil hale gelmiştir. Bu değişiklikler esneklik ve yeni fırsatlar sunarken, çalışanlar için yeni stres faktörleri ve belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Uzaktan çalışma, profesyonel ve kişisel yaşam arasındaki sınırları bulanıklaştırarak daha uzun çalışma saatlerine, sosyal izolasyona ve bağlantıyı kesmede zorluklara yol açabilir.[21] Dijital teknolojilerin yükselişi iş yoğunluğunu ve sürekli ulaşılabilir olma baskısını artırarak tükenmişliğe katkıda bulunmuştur.[22] Platform temelli çalışma, çalışanların ruh sağlığı için özellikle zararlı olabilir. İş programları algoritmalar tarafından belirlenmekte ve değişken çalışma saatleri, haftalık programların kısa süre önceden bildirilmesi ve vardiya zamanlamalarında sık sık yapılan son dakika değişiklikleri ile giderek daha istikrarsız ve öngörülemez hale gelmektedir. Bu öngörülemezlik daha fazla iş-

[19] Uluslararası Çalışma Örgütü, 10 Kasım 2022, *İşyerinde psikososyal riskler ve stres,* https://www.ilo.org/resource/psychosocial-risks-and-stress-work
[20] Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı, *İşyerinde psikososyal riskler ve ruh sağlığı***,** https://osha.europa.eu/en/themes/psychosocial-risks-and-mental-health
[21] SAMEK LODOVICI, M. ve diğerleri, 2021, Tele-çalışma ve dijital çalışmanın çalışanlar ve toplum üzerindeki etkisi, İstihdam ve Sosyal İşler Komitesi Yayını, Ekonomik, Bilimsel ve Yaşam Kalitesi Politikaları Departmanı, Avrupa Parlamentosu, Lüksemburg
https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662904/IPOL_STU(2021)662904_EN.pdf
[22] Avrupa İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı, 11 Kasım 2024, *Dijitalleşme ve çalışanların refahı: Dijital teknolojilerin işle ilgili psikososyal riskler üzerindeki etkisi***,**
https://osha.europa.eu/en/publications/digitalisation-and-workers-wellbeing-impact-digital-technologies-work-related-psychosocial-risks

yaşam çatışmasına yol açmakta ve her ikisi de ruh sağlığı için risk faktörleri olan hane halkı ekonomik güvensizliğini artırmaktadır. [23]

Bu değişen iş yapıları, politika yapıcıların ve işletmelerin, modernleşmenin yeni işyeri stresi ve eşitsizlik biçimleri yerine ilerlemeye yol açmasını sağlamak için çalışanların ruh sağlığını koruyan önlemleri, düzenlemeleri ve uygulamaları gerekli kılmaktadır.

Mental Health Europe, EndStress Platformunun çalışmaları kapsamında diğer kuruluşlarla güçlerini birleştirerek İşyerinde Psikososyal Risklerin Ele Alınmasına ilişkin bir Yönerge çağrısında bulunmaktadır.

Sosyal koruma ve içerme

EPSR'nin 3. Bölümü, Sosyal Avrupa'nın temel değerleri olan sosyal koruma ve sosyal içermenin teşvik edilmesiyle ilgilidir.

Ekonomik güvensizlik, işsizlik, konut istikrarsızlığı ve sosyal dışlanma; kaygı, depresyon ve kronik stres gibi ruh sağlığı sorunları için önemli risk faktörleridir. Uyumlu ve kapsayıcı toplumlar yaratmaya çalışan bu bölüm, en kırılgan durumdaki kişilere güvenlik sağlayarak ruh sağlığına katkıda bulunmaktadır. Kapsayıcılık, ekonomik büyümenin otomatik bir sonucu olarak görülmek yerine, belirli eylemleri ve fonları hak eden herkes için temel bir hak olarak kendine yer bulmaktadır.

Daha iyi ekonomik sonuçlara sahip ülkelerin de küreselleşme ve bunun sonucunda ortaya çıkan ekonomik yeniden yapılanmanın neden olduğu ekonomik güvensizliklerden giderek daha fazla endişe duyduğu ve bunun da toplumun ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyerek psikolojik sıkıntılara neden olduğu göz önünde bulundurulduğunda, gelir güvenliğinin artırılması ruh sağlığı sorunlarının önlenmesi için elzemdir. Bu etkiler özellikle yoksulluk içinde ya da yoksulluk riski altında olan kişiler arasında güçlüdür. [24]

Ruh sağlığı sorunlarına mutlak yoksulluk veya maddi yoksunluktan ziyade, ekonomik güvensizliğin yanı sıra göreceli yoksulluk veya eşitsizliğin neden olduğu kabul edilmektedir.[25] Araştırma [26]gelir eşitsizliği ve ruh sağlığı sorunları arasındaki bağlantıyı daha eşit ülkelerde daha yüksek olan sosyal sermaye (insanları birbirine bağlayan şey) ile yeniden ilişkilendirmektedir. *Sosyal sermaye bireylere daha destekleyici bir ortam sağlayarak stresle daha iyi başa çıkmalarına olanak tanır*.[27]

Yoksulluk kendini farklı şekillerde gösterebilir ve bunlardan biri de konut güvensizliği ile ilgilidir. Onlarca yıl süren kapsamlı araştırmalar, güvensiz barınmanın ruh sağlığı üzerinde zararlı etkileri olduğunu göstermektedir.[28] DSÖ, ruh sağlığı politikası ve stratejik eylem planlarına ilişkin 2025 Kılavuzunda evsizlik ve konut güvensizliği sorunlarını izole etmiştir. Yetersiz ve

[23] Tükenmişlik ekonomisi: yoksulluk ve ruh sağlığı, Aşırı yoksulluk ve insan hakları Özel Raportörü Raporu, Olivier De Schutter, https://docs.un.org/en/A/79/162
[24] Tükenmişlik ekonomisi: yoksulluk ve ruh sağlığı, Aşırı yoksulluk ve insan hakları Özel Raportörü Raporu, Olivier De Schutter, https://docs.un.org/en/A/79/162
[25] Tükenmişlik ekonomisi: yoksulluk ve ruh sağlığı, Aşırı yoksulluk ve insan hakları Özel Raportörü Raporu, Olivier De Schutter, https://docs.un.org/en/A/79/162
[26] Tükenmişlik ekonomisi: yoksulluk ve ruh sağlığı, Aşırı yoksulluk ve insan hakları Özel Raportörü Olivier De Schutter'in raporu, https://docs.un.org/en/A/79/162 adresinde belirtilen Avrupa Yaşam Kalitesi Araştırması verilerine dayanmaktadır.
[27] Tükenmişlik ekonomisi: yoksulluk ve ruh sağlığı, Aşırı yoksulluk ve insan hakları Özel Raportörü Raporu, Olivier De Schutter, https://docs.un.org/en/A/79/162
[28] Evsizlik ve Ruh Sağlığı, Homeless in Europe Dergisi, Yaz 2013, https://www.feantsa.org/en/newsletter/2013/08/21/summer-2013-homelessness-and-mental-health?bcParent=27

kapsayıcı olmayan konut politikalarının da sonucu olabilen sosyal izolasyon ve yalnızlığın, bozulan ruh sağlığı ve hatta erken ölümle bağlantılı olduğu belirtilmiştir. [29]

EPSR'nin 15. ilkesi kapsamında yer **alan yaşlılar**, yaş ayrımcılığı, erişilebilir kamusal alanların eksikliği, sınırlı istihdam fırsatları ve dijital dışlanma gibi yapısal engeller nedeniyle sosyal izolasyon yaşaması muhtemel gruplar arasında yer almaktadır. Kuşaklar arası bağlantıların parçalanması ve yaşlı yetişkinlere özel ruh sağlığı hizmetlerinin yetersizliği, dışlanmalarını daha da derinleştirerek duygusal ve psikolojik refahlarını (ruhsal iyilik halini) sürdürmelerini zorlaştırmaktadır. Buna ek olarak, yaşçı stereotipler (yaşa dayalı kalıp yargılar) amaç ve öz değer kaybına yol açarak depresyon ve anksiyete gibi ruh sağlığı sorunlarını daha da kötüleştirebilir. Yaşlanan nüfusun ruh sağlığına yatırım yapmak, olumlu bir sosyal içerme ve refah döngüsü yaratır. Yaşlı bireylerin ruh sağlığı hizmetlerine, yaşam boyu öğrenme programlarına ve topluma aktif katılım fırsatlarına erişimleri olduğunda, yalnızlıklarını azaltarak ve aidiyet duygularını artırarak toplumda kalma olasılıkları daha yüksektir. Bu da, yaşlı yetişkinlerin bilgi, deneyim ve zamanlarını gönüllülük, mentorluk ve toplumsal faaliyetler için kullanabilmeleri sayesinde, genel toplum bütünlüğünü artırabilir.

Hakları özellikle 17. ilke kapsamında savunulan engelli bireylerin, günlük yaşama tam katılımı engelleyen fiziksel, dijital ve toplumsal engeller nedeniyle sosyal izolasyon yaşamaları da muhtemeldir. Erişilemeyen toplu taşıma araçları, işyerleri ve sosyal alanlar çoğu zaman bu kişilerin topluluklarına katılma becerilerini sınırlandırarak yalnızlık ve dışlanmaya yol açmaktadır. Ayrıca, engellilikle ilgili toplumsal damgalama ve yanlış anlamalar psikolojik sıkıntı yaratarak marjinalleşme ve görünmezlik duygularını pekiştirebilir.

Sosyal izolasyonun yanı sıra, engelli bireylerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları diğer birçok engel de ruh sağlıkları için risk faktörü oluşturmaktadır. AB'de engelli bireylerin istihdam oranları, genel nüfusa kıyasla önemli ölçüde düşük kalmaya devam etmekte, birçoğu işyerinde ayrımcılığa, makul düzenlemelerin eksikliğine ve eğitim ve öğretimin önündeki engellere maruz kalmaktadır. Sonuç olarak, birçoğu yetersiz sosyal yardımlara bel bağlamakta, bu da mali bağımsızlık ve makul bir yaşam standardı elde etmeyi zorlaştırmaktadır.[30] Engelli bireyler, ruh sağlıklarını doğrudan etkileyen yoksulluk ve mali güvensizlik riskiyle daha fazla karşı karşıyadır.

Kişiselleştirilmiş ve toplum temelli destek hizmetlerine, istihdam olanaklarına ve erişilebilir kamusal alanlara yatırım yapmak, psikososyal engelleri olan kişilerin topluma anlamlı bir şekilde katılmalarını sağlayarak ruh sağlıklarını ve genel yaşam kalitelerini iyileştirir.

Kapsayıcı bir toplum sadece yasal ve etik bir yükümlülük değil, aynı zamanda tüm bireylerin ruhsal refahı ve saygınlığının sağlanması için temel bir gerekliliktir.

Sonuçlar ve öneriler

Sonuç olarak, ruh sağlığı hem **sosyal içerme ve bağlanma için bir ön koşul olması** hem **de sosyal haklardan etkilenmesi** nedeniyle **Avrupa Sosyal Haklar Bildirgesinin** tüm ilkelerinde ana akımlaştırılması gereken **kesişen bir konudur**. **Sosyal korumaya** erişimden **(İlke 12) insana yakışır işlere (İlke 5) ve fırsat eşitliğine (İlke 3) k**adar, ruh sağlığı sosyal ve ekonomik hayatın tüm yönleriyle derinden bağlantılıdır. Ruh sağlığına ilişkin hususların bu politikalara entegre edilmemesi, özellikle yaşlılar, engelliler ve güvencesiz işlerde çalışanlar

[29] Ruh sağlığı politikası ve stratejik eylem planları hakkında rehberlik. Modül 2. Ruh sağlığı politikası ve stratejik eylem planları için temel reform alanları, direktifler, stratejiler ve eylemler, Dünya Sağlık Örgütü 2025
[30] Avrupa İnsan Hakları Raporu 2020: Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, 2020, Avrupa Engellilik Forumu.

gibi hassas gruplar için dışlanma, yoksulluk ve ayrımcılığı daha da kötüleştirme riski taşımaktadır.

Avrupa Birliği, ruh sağlığını tüm sosyal politikalarına **dahil** ederek **kapsayıcılık, üretkenlik ve refahtan oluşan erdemli** bir **döngü** yaratabilir. **İnsan onuruna yakışır çalışma koşullarının, yeterli gelir desteğinin, erken çocukluk eğitimi ve bakımı ile uzun süreli bakım dahil olmak üzere kaliteli bakıma erişimin ve toplum temelli sosyal hizmetlerin** sağlanması sadece **bireyleri psikososyal risklerden korumakla** kalmayacak, aynı zamanda toplumu bir bütün olarak güçlendirecektir. Ruh sağlığına gerçekten kapsamlı bir yaklaşım - ruh sağlığına yatırımı sosyal bir yatırım olarak gören bir yaklaşım - kimsenin geride bırakılmadığı **adil, kapsayıcı ve rekabetçi** bir **Avrupa'**ya ulaşmak için elzemdir.

AB'ye Tavsiyeler

Mental Health Europe olarak, sağlık politikası alanı içinde ve ötesinde, ruh sağlığı konusunda AB eyleme geçmesinin hayati değerine inanıyoruz.

Artık AB Sağlık Birliği'nin temel taşlarından biri olan ruh sağlığı, hiçbir üye devletin tek başına etkili bir şekilde üstesinden gelemeyeceği zorluklara karşı ortak hareket etme gerekliliğini daha da acil bir biçimde vurgulamaktadır.

Bunun ışığında, net bir zaman çizelgesi, yeterli bütçe ve ilerleme sağlamak için ölçülebilir göstergeler içeren bir Avrupa Ruh Sağlığı Stratejisi çağrımızı yineliyoruz. Böyle bir strateji olmadan, herkesin geliştiği ve hiç kimsenin geride kalmadığı bir Avrupa vizyonu içi boş bir vaat haline gelme riskiyle karşı karşıyadır.

Bu çağrıya ek olarak, EPSR ile bağlantılı olarak aşağıdaki önerileri de sunuyoruz.

> "Ekonomik ve sosyal yönleriyle Avrupa Dönemi'nin, Sosyal Skor Tahtası da dâhil olmak üzere, Bildirgenin uygulanmasının izlenmesi, yukarı yönlü sosyal yakınlaşmaya yönelik risklerin tespit edilmesi ve istihdam, beceriler ve yoksulluğun azaltılmasına ilişkin 2030 AB ve ulusal hedeflerine yönelik kaydedilen ilerlemenin izlenmesi için kilit bir çerçeve olmaya devam etmesi gerektiğini yineliyoruz."
>
> La Hulpe Deklarasyonu

Genel tavsiyeler

- ✓ **Avrupa Sağlık Birliği ile EPSR arasındaki bağlantıyı** güçlendirin; çünkü sosyal haklara yatırım yapmak (ruh) sağlığa yatırım yapmaktır ve (ruh) sağlığa yatırım yapmak sosyal bir yatırımdır.
- ✓ Avrupa Sosyal Haklar Bildirgesinin (EPSR) Avrupa Ekonomik Yönetişimi'ne, sosyal ilerleme odaklı bir Avrupa Dönemi aracılığıyla ve sosyal boyutu daha güçlü, ülkeye özgü tavsiyeler sunarak daha fazla entegre edilmesi sağlanmalıdır.
- ✓ Tüm politikalarda ruh sağlığını esas alan bir yaklaşıma yönelik olarak üye devletlerin ilerlemelerini teşvik etmek ve izlemek amacıyla, Avrupa Dönemi Süreci'ne (ülkeye özgü tavsiyeler dahil olmak üzere) ruh sağlığı ana akım haline getirilmelidir.
- ✓ Sosyal Göstergeler Tablosu'nun yaklaşan revizyonunun, Avrupa Sosyal Haklar Bildirgesinin (EPSR) tüm ilkelerini kapsamasını sağlayın ve farklı sosyal politikaların ruh sağlığı üzerindeki etkisini daha iyi izleyebilmek için göstergeler geliştirmeyi hedefleyin.
- ✓ EPSR'nin hayata geçirilmesini finansman mekanizmaları aracılığıyla mümkün kılın. Yaklaşan Çok Yıllı Mali Çerçeve, AB uyum fonları ve Avrupa Sosyal Fonu Plus gibi

sosyal program mekanizmalarına ayrılan kaynakların artırılmasını güvence altına almalıdır.

- ✓ Sağlık, sosyal hizmetler ve engellilik alanlarındaki **sivil toplum** aktörlerinin anlamlı **katılımını** güvence altına alın ve üye devletlere EPSR'nin uygulanmasına sivil toplum kuruluşlarını yapısal ve anlamlı şekilde nasıl dahil edebilecekleri konusunda rehberlik sağlayın. Bu, birlikte tasarım (co-creation) yöntemiyle gerçekleştirilebilir.

Bir sonraki EPSR Eylem Planı için öneriler:

Bölüm 1:

- ✓ **Ruh sağlığını ana akımlaştırarak ve ayrımcılık ile ruh sağlığı arasındaki bağlantıları dikkate alarak AB eşitlik stratejilerini yenileyin ve güçlendirin.**
- ✓ **Ruh sağlığı okuryazarlığının eğitim ve yaşam boyu eğitim konusunda yapılacak girişimlere dahil edilmesini sağlayın.**
- ✓ **Ruh sağlığının daha geniş belirleyicilerinin ve tüm sektörlerdeki tüm politikaların ruh sağlığına etkilerinin anlaşılmasını artırma** çabalarında Üye Devletleri destekleyin (örneğin, farklı profesyonellere psikososyal yaklaşım konusunda eğitim verilmesini teşvik etmek).
- ✓ Eşitsizliklerin izlenmesine yardımcı olmak ve hedeflenen politika müdahalelerini bilgilendirmek için **eşitlik verilerinin** toplanmasının standartlaştırılması yoluyla veri toplamayı iyileştirin.
- ✓ **Sosyal Gösterge Tablosunun verileri nüfus gruplarına göre daha iyi ayrıştırmasını sağlayın.**

Bölüm 2:

- ✓ İşyerindeki psiko-sosyal risklere ilişkin yönergeyi, sosyal paydaşlar ve sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan istişarelere dayalı bir AB yönergesi kabul edin.
- ✓ **Avrupa Bakım Stratejisi'nin,** özellikle de Uzun Dönemli Bakım (LTC) girişiminin ileriye taşınmasına yönelik taahhütte bulunun; AB politikasının hedeflerinin, üye devletlerin Ulusal Eylem Planları aracılığıyla uygulama düzeyine yansıtılmasını sağlayın. Bu planlar, **bakım sorumluluklarının ruh sağlığı üzerindeki etkisine** odaklanmayı içermelidir. Bu da özel bütçeler, hedefler ve ölçüm çerçeveleri gerektirir.

Bölüm 3:

- ✓ EPSR'nin hedeflerinin gerçekleştirilmesini desteklemek üzere Ruh Sağlığı **Stratejisi** aracılığıyla Ruh Sağlığına Kapsamlı Yaklaşım Bildirgesinin izlenmesinin geliştirilmesini taahhüt edin.
- ✓ Sosyal koruma ve kapsayıcılıkla ilgili olarak ruh sağlığına ilişkin hususları ana akım haline getirerek kimsenin geride kalmamasını sağlayın. Bu, iş piyasasına katılmayanların da (örneğin informal bakıcılar veya yaşlılar) ihtiyaçlarını karşılaması gereken gelecekteki girişimlerin odağının genişletilmesi anlamına gelmektedir.
- ✓ Avrupa Engelli Hakları Stratejisinin bir sonraki aşamasında, destekli karar verme, toplum temelli, iyileşme odaklı ruh sağlığı bakımı ve temel hizmetlere erişimde eşit fırsatlara doğru bir geçiş sağlamak için güçlü eylemleri teşvik ederek Psikososyal Engelli kişilerin karşılaştığı özel zorlukları ele alın.
- ✓ Engelli bireylerin topluma dahil edilmesine yönelik ilerlemeyi izlerken, engelli istihdam açığına odaklanmanın ötesine geçmek için Sosyal Gösterge Tablosuna istihdam dışındaki alanlarla ilgili göstergeler ekleyin.

Üye Devletlere Tavsiyeler

- ✓ Avrupa Konseyi Ruh Sağlığı Sonuçlarında tavsiye edildiği üzere, tüm politikalarda ruh sağlığı yaklaşımına uygun olarak, AB düzeyindeki eylemlerle koordineli bir şekilde ruh sağlığı konusunda ayrıntılı eylem planları veya stratejiler geliştirin; sadece sağlığı değil, aynı zamanda istihdam, eğitim, dijitalleşme ve yapay zeka, kültür, çevre ve iklim faktörlerini de ele alın.
- ✓ Tüm politikalarda ruh sağlığı yaklaşımını benimseyerek, Avrupa Dönemi süreci kapsamındaki Ülke Raporlarında EPSR'nin uygulanmasına ilişkin planlara yer verin.
- ✓ Ruh sağlığının temel belirleyicilerinin etkili bir şekilde ele alınabilmesi için yoksulluğu, eşitsizlikleri, her türlü ayrımcılığı ve her türlü ortamda şiddeti azaltan sürdürülebilir, kesişen programlara mali desteği artırarak ruh sağlığını teşvik edin.
- ✓ Ayrımcılık karşıtı yasalar geliştirin ve Irk Eşitliği Yönergesinin tam olarak uygulanmasını ve yürütülmesini sağlayın.
- ✓ Riskleri azaltın ve fırsatlardan yararlanmak için sağlık sektörünün ötesinde tüm politikalarda **ruh sağlığı etki değerlendirmesini** uygulamaya koyun.
- ✓ Özellikle ruh sağlığının biyomedikal olarak anlaşılmasıyla ilgili sınırlı ve etkisiz yaklaşımları teşvik edebilecek kuruluşlarla çalışırken **potansiyel çıkar çatışmalarını ve özellikle ticari çıkarları ele alın**.
- ✓ Ruh sağlığı ve belirleyicileri konusunda farkındalığı artırarak, örneğin **Avrupa Ruh Sağlığı Haftası** gibi etkinliklere katılarak, ruh sağlığı etrafındaki damgalamaya meydan okuyun.

Kaynaklar

Ruh sağlığı politikası ve stratejik eylem planlarına ilişkin rehberlik. Modül 1. Giriş, rehberin amacı ve kullanımı, Dünya Sağlık Örgütü 2025 https://www.who.int/publications/i/item/9789240106796

Ruh sağlığı politikası ve stratejik eylem planları hakkında rehberlik. Modül 2. Ruh sağlığı politikası ve stratejik eylem planları için temel reform alanları, direktifler, stratejiler ve eylemler, Dünya Sağlık Örgütü 2025 https://www.who.int/publications/i/item/9789240106819

Herkesin ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkı Herkesin ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkı Özel Raportörü Raporu, 2019, https://docs.un.org/en/A/HRC/41/34

Tükenmişlik ekonomisi: yoksulluk ve ruh sağlığı, Aşırı yoksulluk ve insan hakları Özel Raportörü Raporu, Olivier De Schutter, https://docs.un.org/en/A/79/162

Sosyal Adalet ve Ruh Sağlığının Kesişimi, https://www.radiashealth.org/the-intersection-of-social-justice-and-mental-health/#:~:text=Social%20inequality%20significantly%20impacts%20mental,and%20a%20sense%20of%20helplessness

Tlaleng Mofokeng Özel Raportörü'nün herkesin ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkına ilişkin açıklaması https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/health/consultation/mentalhealthoct2024/session2/Tlaleng-Mofokeng_0.pdf

Avrupa Sağlık Birliği'nin vaadi, Frank Vandenbroucke https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/375417/Eurohealth-29-3-4-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ruh sağlığı ve insan hakları konusunda girdi çağrısı, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Ekim 2024, DSÖ girdisi

Suslovic B, Lett E. Dayanıklılık Olumsuz Bir Olaydır: Sağlık Hizmetleri Araştırması ve Halk Sağlığında Dayanıklılık Teorisi Üzerine Eleştirel Bir Tartışma. *Toplum Sağlığı Eşitliği Araştırma ve Politikası*. 2023;0(0). doi:10.1177/2752535X231159721

Sosyal Sütun ve AB Sosyal Gündeminin Geleceği, Avrupa İlerici Araştırmalar Vakfı, Sosyal Platform, AK Europa ve Solidar, 2024

Bu materyallerin kullanımı, kaynağın belirtildiği bir teşekkürü içermelidir. Bu materyallerin hiçbiri yazarların açık yazılı izni olmaksızın değiştirilemez veya uyarlanamaz.

© Mental Health Europe (Mayıs 2025)

İfade edilen görüş ve düşünceler sadece yazar(lar)a aittir ve Avrupa Birliği veya Avrupa Komisyonu CERV Programı'nın görüş ve düşüncelerini yansıtmak zorunda değildir. Ne Avrupa Birliği ne de hibe veren makam bunlardan sorumlu tutulamaz.

Co-funded by
the European Union